

Bálint Tibor, az erdélyi sors különleges szavú megörökítője

Bálint Tibor, az ízig-vérig kolozsvári író, az erdélyi sors különleges szavú megörökítője, a jellegzetes közép-európai társadalmi-történelmi élethelyzetek látomásos megelevenítője és az emberiségnyi léthorizontok megvilágítója: az erdélyi és az egyetemes magyar szépírás mesterei, legkiválóbbjai közül való volt — és marad. Nemigen akadt komoly kortársa, nemzedéki pályatársa, kritikusa vagy olvasója, akit ne nyűgözött volna le látásának, stílusának, ábrázoló nyelvi erejének különös hatása, kivételes atmoszférája és szuggesztivitása. A faluról a városba sodródó cselédség, a külvárosi, peremvidéki szegénység, a tengődő kisiparosság, a fülledt levegőjű munkásnegyedek hírhozójaként lépett az irodalomba — s azonnal költőivé mélyítve testközeli élményeit, a próza, az elbeszélés megjelenítő hitelességét valami lélekbolygatón igézetes líraisággal átszínezve-stilizálva, egyszerűsítve modernizálva. Kezdetől egészen eredeti hangjának felerősítésében egy Krúdy, egy Tamási, egy Gelléri vagy Karácsony Benő szellemujja, vagy meszeszoborról főként a nagy oroszok, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Csehov szellemi-művészi inspirációja segítette; légies, álomi, „tündéri” hangulatsugárzó realizmusa, hétköznapokat „elvarázsoló”, csendes vagy lármás utcákba, lépcsőházakba „angyaljárást” idéző történetmondása fényévnnyire került el az ötvenes évek szocreáljának és proletkultjának bornírt kívánalmait. Így végeztek „vérátömlesztést”, „korváltást” a háború után indulók (Sütő András, Székely János, Kányádi Sándor, Szabó Gyula, Fodor Sándor), majd a közvetlenül őket követő Forrás-nemzedék mértékadóí (Szilágyi Domokos, Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Szilágyi István, Hervay Gizella és a többiek) — Bálint Tiborral is az élen — a sematizmus hosszúra nyúlt évtizedei után a romániai magyar irodalomban.

Az 1932-ben, tízgyermekes munkáscsaládban született, egyebek mellett a kolozsvári református kollégiumban és az akkor még önálló magyar Bolyai Tudományegyetemen nevelkedett, de a gyötrelmes alkalmi fizikai munkák meg az *Igazság*, a *Falvak Dolgozó Népe*, az *Ifjúmunkás* című lapoknál megtapasztalt hajszás és akkoriban elviselhetetlen felső politikai direktívákkal agyongyötört újságírás, riporterkedés, vagyis úgymond „az élet iskoláját” is kijáró író az ötvenes évek második felétől jelentkezett műveivel a folyóiratokban; s debütáló Forrás-könyve (*Csendes utca*, 1963) a hozzáértőktől pedig már meg is kapta azt az elismerést, amely a további novellák, elbeszélések, tárcák, krokik, karcolatok köteteinek az emlékezetes sokaságát is fogadta, kísérte. Mert valóban lebilincselő volt az a szemléleti frissesség, amely a csetlő-botló kisemberek nyugtalanságait és érzelmi csapongásait akár anekdotikus, akár imaginárius jelenetkezéssel kivetítő pillanatképekből árad, s amely a furcsa alakok játszi festőiségben vibráló karakterrajzát is ezzel a (Páskándi Géza szerinti) „vaskos impresszionizmussal” telíti. De máig

alapos kritikai feladatot jelenthet annak az elemzése is például, hogy miként függött össze Bálint Tibor modern fantasztikumot és abszurd humort elegyítő novellisztikája, vagy prófétikus-groteszk világtávlatokat átfogó anti-utópiája (az elgépiesedő civilizációt karikírozó 1967-es *Önkéntes rózsák Sodomában*) a hatvanas évek amerikai, angol, francia, német és másféle kultúrfolyamataival — párhuzamos és a korszakban összekapcsolódó művészeti tendenciáival. Vagy külön hatalmas fejezet az életműben a gyermek- és ifjúsági irodalmi remek, a prózai mesék, kalandregények, csodás történetek bőséges sorozata, amelyek megalkotását az emblematis érdélyi-kolozsvári gyermekirodalmi lap, a *Napsugár* szerkesztőségében 1967-től végzett munka egyre csak látványosabb termékenységre késztetően inspirálta.

S a legelső olyan kimagasló teljesítmények közé tartozik Bálint Tibor nagyregénye, a *Zokogó majom* is, amelyek a megújuló, „nagykorúsodó” erdélyi irodalom hetvenes évekbeli fellendülését mutatták. Voltaképpen ez az 1969-ben megjelent korszakmeghatározó alkotás nyitotta meg további remekművek egész sorát. S méltán lett kirobbanó könyvsiker — ítések, szakmabéliek, az értő nagyközönség körében egyaránt; s az egész magyar nyelvterületen. Nem csoda: olyan bővöletesen tarka sorspanorámáját, szimbolikus történelmi freskóját festi ez a mesei népeposz, ez a vallomások önéletrajzi tényregény vagy családrege az esendő kisémbri létezés kelet-közép-európai térségeinek és perifériáinak, hogy abban az önmagunkra ismertető kisémbri-közösségi léttapasztalat — maga a humán kálváriája — egész megrendítő mélységében tárulkozik föl. Olyan egyszerre érzékletes és jelképes sorsviziót vetítve elének, amely csak a mágikus-mitologikus realizmus csúcsaihoz merészkedő esztétikai fogalmakkal és kategóriákkal értékelhető. Mert a harmincas évektől, a nagy világváltástól a háborús idők nyomorúságain át a szovjet-román diktatúra első szakaszáig ívelő szociografikus társadalomtörténeti tabló káprázatosan sokszínű mozaikképek kockái — a festői látványteremtésben —: szemléletes valóságrajz és mitikus sugallatosság összetéveszthetetlenül sajátos, lebilincselően teljes érvényű széptani egységét érik el. A bővérű, fantáziadús meseáradás misztériumszerű ősforrásainál járunk, a szételemezhetetlenül árnyalt előadás hangnemváltozatainak sűrű hatásformáinál: a humoros-ironikustól az együttérzőig, az anekdotikustól a drámai-balladistikusig, a morbid-bizarrról és (tragi)komikustól a nosztalgikusig terjedően.

Sokan üdvözölték ám elragadtatva mindezt — Féja Gézától Czine Mihályig, Ilia Mihálytól Pomogáts Béláig, Kántor Lajosig és a többiekig. S mennyire felejtethetetlenek maradtak a könyv új és új kiadásai, megjelent fordításai vagy megfilmesítése után is azok a regényhősök! Vagy éppen ezeknek is köszönhetően: közöttük a mű *Sánta angyalok utcája* című drámaadaptációját a kolozsvári magyar színházban eljátszó frenetikus sikerű előadásnak 1972-ben — amelyet Tamási, Sütő, Deák Tamás, Méhes György, Kocsis István és mások legendás színpadra állítója, Szabó József rendezett! Milyen elevennek látszik előttünk ma is a folyton és hiábavalón kísérletezgető apa, a családot összefogó anya, az örökké vetett ágyra vágyó és mindig kudarcot valló másodpincér groteszk-panoptikumi alakja. Vagy

maga az értelmiségivé felnövekvő és írói ars poeticát kikristályosító főszereplő, aki illýési módra nem menekülhet — mert nem is akar, megfélemlítések ellenére sem — azoknak a lét összes terhét, súlyát cipelő, sorsverte, elesett szegényeknek, nyomorultaknak és kiszolgáltatottaknak az erkölcsi vállalásától és képviselététől, akik minden körülmények között emberré nevelték.

S a lélektani emberlátással, a vonásnyi-villanásnyi gesztusrajzokban is pontos-hiteles léleklátással feltöltődő, telitalálatos karakterábrázolás a bámulatosan gazdag epikus sodrásban — az „öregék könyvétől” a bibliai-átképzéletes „apokrif novelláig” és tovább szélesedő elbeszélésfajtákban — felvonuló figurák („császár és kalaposinas”, fáraó és szolga távolságait átölelő, „mennyei romok”, „égi és földi kovártélyok” végletes térségeit belakó) rengetegének megteremtésével folytatódik. Az újabb regény-eposz, a *Zarándoklás a panaszfalhoz* (1978) az ötvenes évek, az 1956 utáni megtorlások vészidőszakát olyan zsarnokságként — az élet minden területét átítató rémuralomként — láttatja, amelyben a társadalmi terror működtetése a legszorosabban összefonódik a hiperbolikus emberi aljasság, az aberráció, a gyilkos ösztönök elszabadító basáskodás legelképesztőbb jellemképleteivel és jelenségeivel. A hatalmi perverz-szadista kéj farsangoló tobzódásának leképezése a távlatos modern egzisztenciális pszichológia, a freudi és poszt-freudi antropológia tág kontextusában és dimenzióiban is értelmezhető — s esztétikai minőségében is megrázó, felkavaró emberlátomást nyújt: a szenvedők, a szenvedést okozók és a közbül állók egész galériájának, a megalázók és a megalázottak sokadalmi kavalkádjának kiterelvényezésével. Hasonlóképpen a biblikus-apokaliptikus *Bábel tornyához* (1996), amely — orwelli típusú parabolaként, az abszurd realitását és a megélt realitás tökéletes abszurdumát kiélesítve — az erdélyi magyarság háborzongató passióját már nagyjából a hatvanas évtizedtől a Ceaușescu-császárság 1989-es megdöntéséig követi végig — kataritikus érzékletességgel és örök mementó-állítással emlékeztetve mindarra, ami ebben a földrajzi, politikai térségben megtörténhetett. Trilógiává egészítve ki a nagyregények sorozatát, amely hármaskönyv hallatlan művészi és egzisztenciális erejű vizionárius dokumentuma lett huszadik századi múltunknak és félmúltunknak; mítoszivá emelkedett sorsfelmutatás, messze fénylő lét- és igazságdemonstráció: egy embertelenül démonikusan beteg világról és a benne szorongva meghúzódó emberségről.

A megsokszorozódó és ezerféle típusban tomboló köznapi és történelmi erőszak, az örületes-torz amoralitás, a kínzó és önkínzó téboly fenomenológiájának írója érzéki-érzelmi és szellemi jelentéstartalmak olyan életes-eleven viszonyát, olyan sajátosan jellegzetes együttesét alakította ki, amely egyrészt előhívta, másrészt igazolta a vallomásos-értekező esszéikben vagy az akár karcolatnyi eszmetuttatásokban vázolt — és szinte egész esztétikai rendszerré épülő — művészetbölcseleti gondolatokat. Arról, hogy a maradandó alkotás egyszerre mozgat „szavakat és szíveket”, ugyanúgy érzékeltet „kenyeret és gyertyalángot”, „illatot és filozófiát”, „látomást és kényszerzubbonyt” — mert az igazi ihletforrásokból és valóságismeretből merítő mű hangulata, mely „tartósan zsong az idegeinkben”: a „tapasztalás vérfestékéből” van kikeverve. Bálint Tibor, aki azt szeretne volna, ha az erdélyi írókat nemcsak „szamócaillatú” szép szavaikért (amilyenek

neki is voltak!), hanem „éles meglátásaikért” és „halálosan pontos leírásaikért” is „csodálná a világ”, Tolsztojjal vallotta: „úgy kellene írunk, mintha a szomszédos szobában mindig épp haldokolna valaki...”

Korának, a sokáig „elhallgatott történelemnek” „igaz krónikásaként” táplálta közösségét „az anyanyelvűségben az ő csodálatos, mert tárgyyszerű és mégis poétikus nyelvezetével” — ahogyan Sütő András mondotta róla; az „áttűnések és árnyalatok” szivárványos, tökéletesre telített „szépirodalmi anyagával”, a zamatos-bűvös „mesélőkedv” és a stílárís, „nyelvi érzék” utánozhatatlanságával — Lászlóffy Aladár szavai szerint.

S így volt szerelmese szülőföldjének is, kedéllyel, emlékkal, kalandos képzelettel így keltette életre a kolozsvári kül- és belvárosi utcákat, az ódon sikátorokat és keserű-vidám kocsmákat (a „zokogó majom” is az egyik ilyen kolozsvári kocsmacégére!), a hóstáti negyed, az „Irisz-telep”, a „Csillaghegy”, a „Kálvária-templom”, a „Rabok kertje” környékét, a „Kövespad”, a „Sánta angyalok utcája”, a „Pata utca”, a „Malomárok”, a „Felhővár” gyermek- és ifjúkori — valós vagy átkeresztelt — színtereit, a Mátyás-szülőház, a Főtér, a Farkas utca tájékait; vagy a diákévek és a pályakezdés megihlető helyszíneit: a református gimnáziumot, az egyetemet, a lapszerkesztőségeket. Azt a szellemi otthont, ahol az utóbbi félévszázad talán legkiemelkedőbb kárpát-medencei gyermekirodalmi folyóiratát, a több is mint népszerű: missziót betöltő *Napsugárt* évtizedekig írva-szerkesztve munkálkodott. A házsongárdi temetőt, ahol az a megható „gyerekes meggyőződés” foghatta el, hogy a fekete sírkölapokon átmelegedett három szem sárga szilva majszolgotása közben (merthogy „Kolozsvár szeszélyes lakói még a Házsongárdot is teleültették gyümölcsfákkal”): „dédnagyapái húsából táplálkozik”, „akikhez lenyúlik a szilvafa gyökere”. Ahol az öreg fejfákból annyi emberi sorsot olvashatott ki, annyi beszélő nevet varázsolhatott élővé. Vagy a Szent Mihály-templom tornyát, amelyben gyermekként, riadt-diadalmasan kapaszkodva a súlyos kötélbe, egyszer ő is harangozott — s így emlékezve tűnődőn, merengőn vissza erre: „És azóta a szülőföld számomra halk, de folyamatos harangzúgás, amely a napfényt ringatja és az aranyló galuskákat a vasárnapi húslevesben, és a galambokat lebegtetí a magasban, és a port Mátyás csizmái körül, és elmélyítí a ráncokat Apáczaí arcán, de egy kis mosolyt is megrezzent rajta, és hintáztatja a Szamos szőke hajjait és a hársfák lombját és az emlékeket és az eperszínű fényképeket a falon, nagyapám és nagyanyám arcát. És a szívemet, hogy erősödjék benne a bizalom: jó volt itt élni, ebben a városban, ha olykor a szorongató idő körbefogta is”.

Egyszóval Kolozsvár... Ahonnan nem vágyott el „se Párizsba, se Londonba vagy Rómába”; mert hitte és vallotta: „hiszen szülőt nem választhat magának az ember”. S Erdély, a magyarság, egész történelmünk és kultúránk... — amelynek megtartó ihletéséhez mindétíg alku nélkül ragaszkodván, „keserű fohászkozással”, „szétszórásunk és kipusztításunk ellen” perelve, a kivert szemű Sütő Andrásért aggódva és Kós Károlyt a „mi Ezékiel prófétánkként” szólítva-idézve hir-

dette: „Fölébredtünk, látni akarunk tisztán. Szembe akarunk nézni az Élettel, tisztában akarunk lenni helyzetünkkel. Ösmerni akarjuk magunkat. Számba kell vennünk erőnket, szerveznünk kell a munkát, tudnunk kell a célt, amit el akarunk érni.” — Mert „megalázó módon élünk Erdélyben” — mondta utoljára is.

S 2002 óta már őt is a Házsongárd pihenteti — Szenczi, Misztótfalusi, Apáczai, Brassai, Kós, Reményik, Dsida, Szabédi és mind a többiek, neves és névtelen elődei, ősei és övéi között. Hetvenéves születésnapját sem érhetette meg... És az ünnepi ajándéknak szánt, Csíkszeredában kiadott könyvének, posztumusszá lett válogatott elbeszéléskötetének a megjelenését sem (*Könyörgés kétségbeesés ellen* — mily beszédes cím!; s a benne lévő záródarabé is: *Buzdítás föltámadásra*). Amelynek előszavában a kedves barát, pályatárs és szerkesztőtárs Fodor Sándor azt írta — s ezzel alighanem az utókori irodalomtörténeti értékelés maradandó alapkövét is lefektetve, tanulságul és okulásul mindnyájunk számára —, hogy a mai erdélyi magyar irodalomban a „legkiválóbb novellistáink között is az első hely illeti meg Őt”, Bálint Tibort.

Kiadványaink

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó gondozásában
2012-ben megjelent:

